

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Варфоломєєва Віталія Валерійовича «Криміналістична характеристика та методика розслідування ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів в Україні», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Ступінь актуальності обраної теми дисертації

Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів на сьогоднішній день є достатньо поширеним та негативним кримінально протиправним феноменом. Це можна пояснити як з точки зору потенційно існуючої кореляції між кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 301 Кримінального кодексу України та іншими суспільно небезпечними діями, так і з огляду на те, що незаконний обіг порнографічних предметів може мати наслідком тотальну деморалізацію населення, що неминуче призведе до інтенсифікації криміногенних загроз та загальної негативізації кримінологічної ситуації в країні.

Необхідно звернути увагу також на те, що ускладнює вирішення вказаної проблеми незадовільний стан нормативно-правового регулювання обігу предметів, які мають сексуальний та еротичний характер. Водночас, відкритим питанням залишається і криміналістичне забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 301 КК України. Зокрема вчені та практики все частіше звертаються до проблеми забезпечення взаємодії між судовими експертами, а також іншими особами, які володіють спеціальними знаннями, необхідними для встановлення ознак порнографічної продукції. Неналежним залишається рівень взаємодії між слідчими та оперативними підрозділами під час досудового розслідування незаконного обігу порнографії, що закладає підґрунтя для створення зацікавленими особами перешкод розслідуванню. Вказані проблеми не створюють вичерпний перелік, що свідчить про те, що проблема незаконного обігу порнографічної продукції є актуальною та не в повній мірі дослідженою, а отже автор своєчасно обрав тему

дисертаційного дослідження.

**Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій,
сформульованих у дисертації, їх новизна і значення**

У дисертації автором наводяться положення, спрямовані на вирішення проблем, пов'язаних із незаконним обігом порнографічних предметів в Україні. Зазначене дослідження базується на системному підході та характеризується відповідним рівнем наукових узагальнень. Автором опрацьовано достатню кількість наукової літератури (з кримінального процесу, криміналістики, кримінального права, кримінології, оперативно-розшукової діяльності, судової експертології тощо), що свідчить про комплексну оцінку обраної проблематики. Детально було опрацьовано окремі нормативно-правові акти, як ті, що вже втратили чинність, але мають певну цінність для дослідження, так і новели, які були запропоновані законодавцем у 2023 році.

Для досягнення об'єктивності результатів дослідження методологічну базу обрано відповідно до мети, завдань, об'єкта і предмета дослідження. За допомогою діалектичного підходу, а також загальнонаукових методів (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування) в роботі встановлено та деталізовано зміст складових криміналістичної характеристики, а також методики та тактики розслідування ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів в Україні.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні та аналітичні дані Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, ЗМІ, матеріали судової практики (досліджено 218 вироків судів України, розміщених в Єдиному державному реєстрі судових рішень), слідча та прокурорська практика.

Структура дисертації складається із вступу, трьох розділів, нерозривно пов'язаних між собою, висновків, списку використаних джерел та додатків. Структура дисертації повністю відповідає меті і завданням дослідження та дозволяє послідовно розглянути усі проблеми, визначені автором.

Дисертація є одним із перших в Україні комплексним монографічним

дослідженням проблем розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом порнографічних предметів, в якому уточнено криміналістичну характеристику, а також запропоновано шляхи вирішення тактичних та методичних проблем розслідування ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів в Україні із урахуванням сучасного стану кримінального процесуального законодавства та правоохоронної діяльності. У роботі обґрунтовується низка положень, що розв'язують конкретні наукові завдання і характеризуються науковою новизною, мають істотне теоретичне та прикладне значення, а саме: розроблено алгоритм протидії перешкоджанню розслідуванню кримінального правопорушення, передбаченого ст. 301 КК України; запропоновано диференціацію слідчих (розшукових) дій, які проводяться за фактом ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів; на підставі аналізу судової практики запропоновано диференціацію елементів слідчих ситуацій, які можуть виникнути під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 301 КК України; запропоновано змістовні складові міжнародного співробітництва у галузі судової експертизи із дослідження об'єктів, які мають ознаки порнографії; умотивовано внесення змін та доповнень до кримінально-процесуального законодавства, зокрема ч. 1–3, 5 ст. 240 КПК України щодо особливостей проведення слідчого експерименту, а також до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про медіа» в частині визначення дефініції предметів еротичного характеру, порнографічних предметів та дитячої порнографії.

Розділ 1 «Криміналістична характеристика ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів в Україні» складається з трьох підрозділів, у яких досліджено предмет та обстановку ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів, а також представлено критичний погляд на нормативне та доктринальне визначення поняття порнографічних предметів, визначено і доопрацьовано найбільш прийнятний аналітичний підхід до встановлення особливостей обстановки ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів в Україні.

Автором розглянуто криміналістично значущі ознаки осіб, які вчиняють

ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів, а також уточнено особливості пізнавальної діяльності в частині встановлення способів вчинення такого кримінального правопорушення. Виокремлено специфічні риси суб'єкта, який вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 301 КК України: 1) деградація особистості із руйнуванням сімейних цінностей; 2) деформація правової свідомості; 3) трансформація моральних устоїв; 4) превалювання адаптаційного механізму відтворення ціннісних орієнтирів над провідним; 5) переоцінка набутків соціалізації. Уточнено доктринальні підходи до визначення способів реалізації кримінально протиправного умислу та диференційовано їх відповідно до форм об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 301 КК України. Проаналізовано типові слідові картини ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів, запропоновано класифікацію слідів ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження кіно- та відеопродукції, комп'ютерних програм порнографічного характеру.

Розділ 2 «Організація розслідування ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів в Україні» охоплює три підрозділи.

У підрозділі 2.1 «Особливості огляду місця події та обшуку за фактом ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів в Україні» на основі узагальнення правоохоронної та судової практики доопрацьовано тактику та методику проведення огляду місця події та обшуку за фактом ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів в Україні. У підрозділі 2.2 «Типові слідчі ситуації, комплекси слідчих дій та інших заходів, необхідних для розслідування ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів в Україні» розглянуто комплекси слідчих дій та аргументовано їх диференціацію зі слідчими ситуаціями та типовими слідчими версіями.

Заслуговує на підтримку думка автора про те, що всі комплекси слідчих дій мають бути спрямовані на вирішення таких завдань: 1) встановлення кореляції між кримінально протиправною подією та певною особою/особами, якщо кримінальне правопорушення вчинено у співучасті; 2) встановлення кореляції

між потерпілими особами та кримінально протиправною подією; 3) встановлення кореляції між суб'єктом кримінального правопорушення і потерпілим; 4) визначення об'єктивних умов, в яких було реалізовано суспільно небезпечний умисел; 5) встановлення просторових та часових меж вчинення кримінального правопорушення; 6) визначення взаємозв'язків між фактично підтвердженими іншими видами кримінальних правопорушень; 7) визначення потенційного існування інших суспільно небезпечних діянь, вчинених у сукупності із діяннями, передбаченим ст. 301 КК України; 8) виключення факту інсценування кримінального правопорушення.

У підрозділі 2.3 «Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів в Україні» доопрацьовано змістовну характеристику та класифікацію обставин, що підлягають встановленню під час розслідування ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів в Україні.

Розділ 3 «Тактичне забезпечення розслідування ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів» складається із двох підрозділів. У підрозділі 3.1 «Тактичні особливості проведення слідчого експерименту для відтворення дій, обстановки, обставин ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів» проаналізовано та доопрацьовано алгоритм проведення слідчого експерименту для відтворення дій, обстановки, обставин ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів.

У підрозділі 3.2 «Використання спеціальних знань при розслідуванні ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів» розглянуто особливості використання спеціальних знань при розслідуванні ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів.

Дослідження обвинувальних вироків, винесених за ст. 301 КК України, дозволило автору обґрунтувати необхідність проведення судової психолого-мистецтвознавчої експертизи носіїв інформації з метою встановлення можливості віднесення їх до категорії порнографічних предметів. Визначено, що відсутність чітких критеріїв оцінки таких предметів формує судово-експертний

суб'єктивізм, зумовлений очевидною кореляцією між морально-ціннісними орієнтирами судового експерта та результатами вивчення об'єктів, наданих на дослідження. Доведено правовий зміст питань, які виносяться на вирішення судово-мистецтвознавчих експертиз, призначених за фактом вчинення ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів, що не відповідає вимогам ч. 1 ст. 242 КПК України щодо недопустимості проведення експертизи для вирішення питань права.

Аргументовано доцільність актуалізації проблеми міжнародного співробітництва у галузі судової експертизи. Із урахуванням потреб сучасної судово-експертної діяльності, а також положень розділу IV Закону України «Про судову експертизу» виокремлено змістовні складові міжнародного співробітництва у галузі судової експертизи із дослідження об'єктів, які мають ознаки порнографічних предметів: 1) залучення фахівців із інших держав для надання консультацій із особливостей оцінки предметів на наявність ознак порнографічних предметів; 2) залучення фахівців із інших держав для спільного проведення судових експертиз (на підставі та у порядку, передбаченому ст. 23 Закону України «Про судову експертизу» та ст. 542 КПК України); 3) обмін досвідом із експертними установами зарубіжних країн шляхом стажування судових експертів для підвищення рівня кваліфікації із судово-мистецтвознавчої, судово-психологічної та комп'ютерно-технічної експертизи; 4) встановлення міжнародних наукових зв'язків з метою приведення у відповідність та до єдиного зразку методик оцінки предметів, які містять ознаки порнографічних предметів (на підставі та у порядку, передбаченому ст. 24 Закону України «Про судову експертизу»).

У підрозділі 3.3. «Протидія перешкоджанню розслідуванню ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів» проаналізовано основні способи перешкоджання розслідуванню ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів та визначено способи протидії такому явищу.

Заслуговує на підтримку характеристика обов'язкових складових механізму, який зумовлює можливість протидії досудовому розслідуванню:

1) вчинення діяння, яке містить склад певного кримінального правопорушення; 2) внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (процесуально визначений початок досудового розслідування); 3) порушення нормального перебігу досудового розслідування шляхом незаконного використання прав сторони/учасника кримінального провадження (протидія розслідуванню процесуальним способом: необ'єктивні процесуальні строки, штучне продовження терміну виконання процесуальних рішень тощо); 4) порушення нормального перебігу досудового розслідування незаконними способами (завідомо неправдиве показання свідка, потерпілого, завідомо неправдивий висновок експерта, спеціаліста та інші способи введення в оману суду або інших уповноважених органів).

За результатами комплексного дослідження дисертантом сформульовано науково-обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України та інших нормативно-правових актів, які спрямовані на удосконалення методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом порнографічних предметів в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть використовуватися у *науково-дослідній діяльності* – для здійснення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на подальший розвиток криміналістики та науки кримінального процесу за відповідними напрямами (акт Донецького державного університету внутрішніх справ від 27 березня 2023 року); *законотворчій діяльності* – при розробці нових нормативно-правових актів, підготовці змін і доповнень до КПК України щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а також до Закону України «Про медіа» в частині удосконалення понятійного апарату; *правозастосовній діяльності* – для підготовки організаційних рішень і цільових програм (планів) з питань розслідування кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності; *освітньому процесі* – під час підготовки лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальний процес», (акт Донецького державного університету внутрішніх справ від 27 березня 2023 року), а також проведення

різних видів занять з відповідних дисциплін у системі підвищення кваліфікації працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації, дотримання академічної доброчесності

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, досить повно відображені у 7 наукових працях, серед яких 5 статей у наукових фахових періодичних виданнях (1 – у науковому періодичному виданні іншої держави), 2 тез доповідей, оприлюднених на науково-практичних заходах.

Автореферат дисертації відповідає її змісту та достатньо повно відображає основні положення і результати дослідження. Дисертацію та автореферат оформлено відповідно до встановлених МОН України вимог.

Дисертація виконана дисертантом самостійно, при використанні ідей або розробок інших авторів у тексті дисертації є належно оформлені посилання на джерела інформації, надано достовірну інформацію про методи та результати досліджень.

Зауваження та дискусійні питання стосовно положень дисертації

У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, треба звернути увагу на окремі суперечності, спірні положення, які потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час захисту дисертації.

1. Автор зазначає, що специфічними рисами суб'єкта, який вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 301 КК України є такі: 1) деградація особистості із руйнуванням сімейних цінностей; 2) деформація правової свідомості; 3) трансформація моральних устоїв; 4) превалювання адаптаційного механізму відтворення ціннісних орієнтирів над провідним; 5) переоцінка набутків соціалізації, видається не в повній мірі доцільним ототожнювати кримінологічну та криміналістичну характеристику особи кримінального правопорушника. Загалом підтримуючи такі висновки, слід

відзначити, що в контексті розгляду структури особи кримінального правопорушника необхідно звертати увагу саме на криміналістичні ознаки, які можуть мати значення під час розслідування суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 301 КК України.

2. Враховуючи те, що значна кількість кримінальних правопорушень, передбачених ст. 301 КК України вчиняється в режимі онлайн, автору варто було приділити більшу увагу дослідженню та удосконаленню методики розслідування саме таких діянь. Особливо наведена теза набуває актуальності у зв'язку із майже повною відсутністю інформаційного забезпечення досудового розслідування таких специфічних кримінальних правопорушень.

3. Не в повній мірі аргументованими видаються запропоновані зміни до ст. 240 Кримінального процесуального кодексу України. Під час захисту автору доцільно зупинитись на цьому питанні та пояснити як саме запропонована редакція впливає на методику розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 301 КК України.

4. Під час дослідження автору було б доцільно звернутись до міжнародного та зарубіжного досвіду розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 301 КК України, що надало би можливість більш комплексно підійти до обраної проблематики та навести пропозиції щодо вдосконалення методики розслідування незаконного обігу порнографічних предметів в Україні відповідно до вимог європейських стандартів.

5. На стор. 167 дисертації автор вказує, що особливістю кримінального правопорушення, передбаченого ст. 301 КК України, яка має бути врахована під час слідчого експерименту, є його динамічність та той факт, що у випадку зберігання порнографічних предметів, таке суспільно небезпечне діяння має бути визначене як триваюче. У зв'язку із цим доцільним також є проведення декількох однотипних експериментів, які дозволять встановити непослідовність дій його учасників, що може мати підґрунтям прагнення уникнути кримінальної відповідальності, а також ввести в оману суд. При цьому необхідно зауважити що аргументація необхідності проведення декількох однотипних експериментів є слабкою та потребує уточнення під час захисту.

Разом з тим, на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Варфоломєєва Віталія Валерійовича ці зауваження суттєво не впливають, оскільки вони мають переважно дискусійний характер і лише підкреслюють оригінальність наукової праці та творчий підхід до її підготовки. Положення та висновки, сформульовані в дисертації, мають значну теоретичну і практичну цінність. Дисертантом досягнуто мети та виконано всі поставлені перед ним наукові завдання.

Висновок

Дисертація Варфоломєєва Віталія Валерійовича «Криміналістична характеристика та методика розслідування ввезення, виготовлення, збуту і розповсюдження порнографічних предметів в Україні» є завершеною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що у сукупності вирішують конкретну наукову проблему, яка має суттєве значення для науки криміналістики. За своєю актуальністю, новизною, теоретичним рівнем, достовірністю та обґрунтованістю одержаних результатів робота відповідає вимогам, встановленим Порядком присудження наукових ступенів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (із змінами), а автор на підставі публічного захисту дисертації заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

**Професор кафедри оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
заслужений юрист України**

Олег ТАРАСЕНКО

